

Zaključak

Razvoj zagrebačke industrijske djelatnosti u razdoblju od 1935. do 1939. godine nije moguće promatrati kao izoliran proces. Mnogi su čimbenici na njega utjecali, a ponajprije opći politički i gospodarski uvjeti koji su mu prethodili. Naime, stvaranjem Jugoslavije, zagrebačko gospodarstvo dobiva sasvim novu ulogu. Prometno-geografski položaj, razvijena bankarska djelatnost, postojeća industrijska baza te činjenica da se u sjeverozapadnom zaleđu Zagreba nalazila velika koncentracija stanovništva, omogućili su mu da se relativno brzo razvije u jedno od vodećih gospodarskih, a posebno industrijskih središta Jugoslavije. Tijekom 1920-ih taj se razvoj može ocijeniti kao vrlo dramatičan. Društveno-ekonomska tranzicija donijela je (bolne) lomove dotadašnjih gospodarskih veza, no u pogledu industrije i njezina razvoja, sužavanje tržišta sa 677.000 km² na 248.000 km² imalo je blagotvoran učinak, pogotovo u industrijskim granama koje se zbog jake konkurencije predratnih industrijskih središta Austro-Ugarske, nisu mogle jače razviti i bile su upućene samo na mali segment lokalnog tržišta. Izrazito povoljan utjecaj na industrijsku djelatnost imala je inflacija, koja je u prvim poslijeratnim godinama (do 1923.) izazvala investicijski *boom* u području industrijskog poduzetništva. Uz to, blagotvoran učinak na industriju imale su protekcionističke mjere ekonomskog nacionalizma, koje su joj osiguravale monopolni položaj na unutarnjem tržištu. Relativno prosperitetno razdoblje za industriju trajalo je i tijekom razdoblja stabilizacije dinara nakon 1925. Međutim, već tada se osjeća određen zastoj, pa i pad proizvodnje u nekim industrijskim granama. Ponajviše se to osjetilo u industrijskim poduzećima koja su osnovana prije Prvog svjetskog rata i koja su proizvodila za bitno drugačije tržište. Na skućenijem prostoru ona međusobno postaju konkurencija, što je nužno dovelo do smanjenja proizvodnih kapaciteta, a kod manjih poduzeća i do likvidacija. Već donekle nepovoljno stanje dodatno je zaoštrila velika gospodarska kriza, čiji je početak gospodarstvo Zagreba osjetilo krajem 1931. godine slomom privatnog bankarstva.

Zbog velike gospodarske krize, ali i zbog državne ekonomske politike, uzlet zagrebačke industrije iz 1920-ih u sljedećem desetljeću slabi. Ponajprije se to očitovalo brojem novoosnovanih industrijskih poduzeća, koji je od 1935. do 1939. pao za više od 80 % u odnosu prema razdoblju prije gospodarske krize. Zbog toga se može zaključiti da u promatranom razdoblju, politički obilježenom vladom Milana Stojadinovića i njegovom novom ekonomskom politikom, u Zagrebu nije bilo poticaja za stvaranje novih industrijskih poduzeća. Dapače, razvoj postojeće industrijske djelatnosti otežan je poreznim opterećenjima koja su iznosila i do 40 % više nego primjerice na području Uprave grada Beograda. Unatoč otežavajućim okolnostima, u zagrebačkim industrijskim poduzećima od 1935. do 1939. (bez zemljane industrije, odnosno industrije građevinskog materijala) bilo je koncentrirano 13 % cjelokupnog industrijskog kapitala Jugoslavije, što upućuje na činjenicu da je Zagreb uspio održati položaj i ulogu industrijskog središta šireg značenja. Isto tako, pogonska snaga te broj radnika i osoblja, zajedno s kapitalom — tri simptomatična pokazatelja za proizvodnu sposobnost industrije — upućivala su na dobru likvidnost i stabilno poslovanje industrijskih poduzeća u Zagrebu od 1935. do 1939.

Glavni nositelji zagrebačke industrije bila su dionička društva. Naime, 81 % ukupnog kapitala industrije u Zagrebu bio je kapital dioničkih društava. Dionička društva su i pravno-organizacijski bila zastupljena u 57 % industrijskih poduzeća. Strani kapital imao je značajan udio od 44 % dioničkog kapitala, odnosno 36 % cjelokupnog kapitala. Dakako, te procjene ne mogu biti konačne, jer je strani kapital poprilično fluidan, ali i zato što se većina industrijskih poduzeća financirala kreditima banaka koje su bile djelomice ili potpuno u stranom vlasništvu.

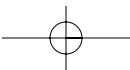
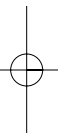
Od industrijskih grana koje djeluju u Zagrebu od 1935. do 1939. posebno su bile razvijene prehrambena i poljoprivredna industrija, zatim kemijska i tekstilna te papirna i grafička industrija. Drvna industrija, iako izrazito intenzivna kapitalom, u ovom petogodišnjem razdoblju imala je negativan razvojni trend, premda je bila važna kao jedna od izvozno usmjerenih industrijskih grana.

Prema obilježjima proizvodnje, zagrebačka je industrija bila pretežno industrija robe široke potrošnje i uglavnom usmjerena na domaće tržište. Prema izvozu su bile orijentirane samo već spomenuta drvna industrija, potom prehrambena i poljoprivredna te kemijska industrija. Prosječan broj zaposlenih radnika i namještenika u industriji tijekom pet promatranih godina pokazivao je vrlo dinamičan razvoj. Tendencija relativno bržeg porasta

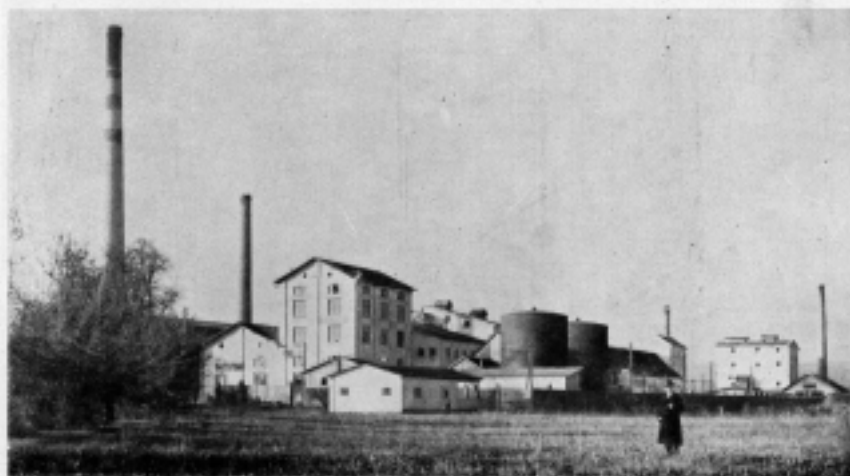
Zaključak

zabilježena je od 1935. do 1937., nakon čega su slijedili stagnacija i pad. Brojem radnika i namještenika tekstilna industrija znatno je nadmašila ostale grane industrijskih poduzeća u Zagrebu. Prosječno je u toj industrijskoj grani u pet promatranih godina bilo zaposleno oko 4.000 radnika i osoblja, slijede drvena industrija (1.700), prehrambena i poljoprivredna (1.600), kemijska industrija (1.400) te papirna i grafička (1.300). Istodobno su elektrotehnička, industrija prerade željeza i metala te industrija kože imale prosječno manje od 1.000 zaposlenih radnika i namještenika u promatranom razdoblju.

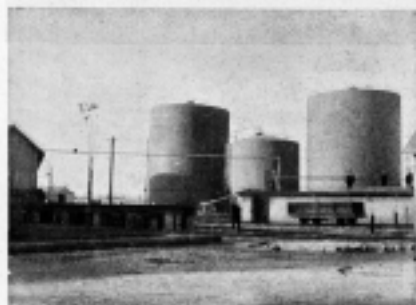
Potrebno je istaknuti da se u analizi razvoja industrije u Zagrebu nastojalo prikazati, koliko je to bilo moguće uz pomoć dostupnih podataka, dinamizam i strukturu industrijske djelatnosti u razdoblju koje je u gospodarskom smislu, kako je to više puta istaknuto, predstavljalo određen post-depresivni napredak sa svim ograničenjima koja su donosili politička situacija u Jugoslaviji i međunarodni politički događaji, posebice u Europi. Izvori podataka koji su služili za ovu analizu svakako treba uzeti s mjerom opreza i kritike, budući da su se podaci prikupljali od državnih institucija koje su imale mehanizme sankcija, odnosno mjere prisile. Također, svrha prikupljanja podataka mogla je biti dvojaka. Iako je službeno naznačeno da će se koristiti za potrebe izrade industrijskog katastra i potrebe »zemaljske obrane«, podaci su se mogli koristiti i za razrez poreza, odnosno za nova porezna opterećenja. U tom smislu je potrebno istaknuti kako je ova knjiga pokušaj da se odrede okviri u kojima se razvijala industrija u Zagrebu, stoga ni iznesene tvrdnje nisu konačne i podložne su određenim revizijama.

TVORNICA ŽESTE I PJENICE PRIJE MAKSO MAYER D. D. ZAGREB (Tvornica: Savski Marof)

Tvornica žeste i pjenice u S. MAROFU

Rezervoari za melamu

Katoličina tornje

Pogled na tvornicu žeste

Isparivačka mašina

Slika 1. Tvornica žeste i pjenice, prije Makso Mayer d.d. u Savskom Marofu 1929. godine (Izvor: J. Lakatoš, *Privredni almanah Jugoslavenskog Lloyd, Zagreb, 1929.*, nepaginirano.)

Slika 2. Reklama za Kathreiner Kneipovu sladnu kavu
(Izvor: Zagreb: revija Društva Zagrepčana, svibanj 1935., broj 5, str. 160.)

„UNION“
TVORNICA KANDITA I ČOKOLADE
ZAGREB
UTEMELJENO 1911

Slika 3. »Union«, tvornica kandita i čokolade
(Izvor: *Jugoslavija u slici: album*, Zagreb, 1932., str. 1.)

Šumska industrija

Filipa Deutscha Sinovi

Zagreb, Vrhovčeva ulica br. 1 telefon br. 30-47

Utemeljeno 1860. Utemeljeno 1860.

Eksport najfinije hrastovine.
Parna pilana u Turopolju

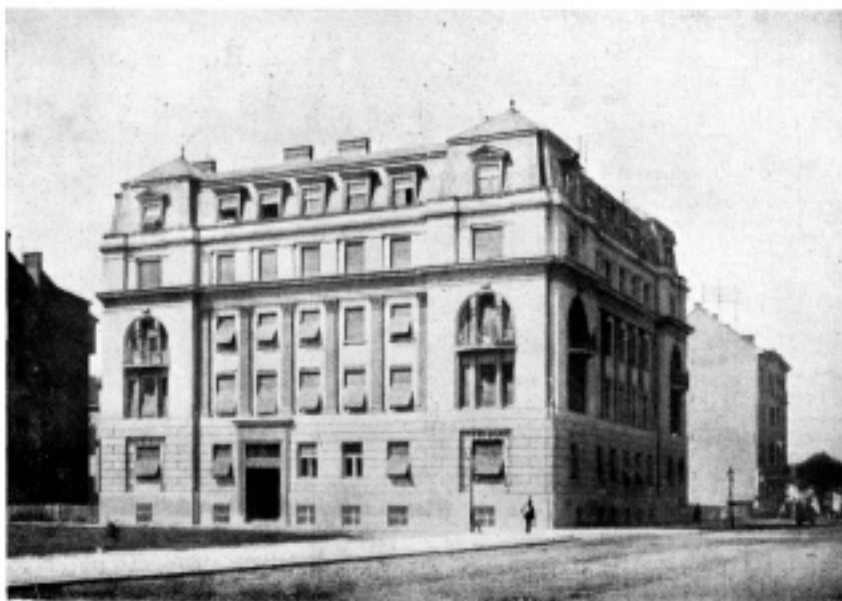
**Na skladištu ima velike količine potpuno suhe
hrastove gradje sviju dimenzija**

Slika 4. Reklama poduzeća Filipa Deutscha sinovi
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 312.)

NAŠIČKA TVORNICA TANINA I PAROPILA D. D. UNION DES USINES ET DES EXPLOITATIONS FORESTIÈRES DE NAŠIC

«Našička drvačevna družba» osnovana je 15. srpnja 1895. godine. U početku izrazito proizvođač krastovog drveta razvila se Našička da podigne svjetskog glasa, čije raznovrsni produkti svakodnevno gotovo sve vrste drva, koje se nalaze u srednjoj Europi, kao i sve vrste tehničkog i industrijskog iskorišćenja drveta, te da ona danas napreduje jedno od najbogatijih mjesta u Europi, što se više proizvodi i nekako i teretnog drveta.

Mnoga teretna plemenita i korisna drva u Europi proizlaze krastovima, uslijed svojih osobitih prednosti u čvrstoći i nepropusnosti uslijed upotrebe raznovrsno preko svijeta. Krastovima je u srednjoj Europi dosta drva drvo i ona je vrlo rijetko zbog svoje nedostupnosti, ljepote i čvrstoće i elastičnosti, te lake obrade, zbog njene svoje koje, koja od žute-bijele u tamne crvene prelazi u tamno-smeđe, što se joj daje takvu vrijednost, koja nije nadoknadio nijedno drugo vrsta drva.

Drvačevna zgrada u ZAGREBU

Ako se uzme u obzir, da nalazimo krastovima u najvažnijoj obradi, kao oplođenje zidova i stropova u ustanovama i početima zračnog tijela, na klupama i proporcionalnostima starih zidova i da se ona u velikoj mjeri upotrebljavaju, da se na njoj stvaraju alije anobite vrijednosti od najboljih majstora iz vremena renesansne i baroka i danas još izvanredno uistinu; ako se uzme u obzir, da stare palače Venecije iz XIII. i XIV. vijeka stoji na stepovima i pštinu iz krastovine, te sve ova polazna je jasno, jasno je već u staro vrijeme krastovima bila vrijedna zbog svoje čvrstoće i mogućnosti raznovrsne upotrebe i koja se najčešće i obično već tada zvali i nijesali slike prednosti krastovine.

Starija je zgrada krastovine par excellence. Izvanredna svojstva starovinske krastovine, čvrstoća i mekoća njezine strukture, razni rast i izgovoriti dimenzije, visina i debljina stabala, diže ovu vrst krastovine daleko iznad ostala, koje se nalaze u ostalim krajevima Europe, i na ostalim kontinentima.

Starija krastovina, stoji među evropskim krastovima i lukovitim drvetom na prvom mjestu, te se traži u svim kulturnim zemljama, dok krastovina ostalog porijekla, a čvrstoću mekoća »čvrstoće krastovine na raspolože sa potpuno jednakim vrijednostima.

Poslije krastovine dolaze u obzir naročito starovinska lukovina, koja se tako odlikuje finom strukturom, i lukovica (arabes) i koja parvima doista naročito čvrstoću i ljepotu koja. — Starija krastovina opet jasno iz predjela Sava i Drave koje pripadaju u velikim količinama, odlikuje se specijalno najbogatijom bojom i čvrstoćom, te dala naročito u obzir za potrebe evropske i za automobilske krastovine.

Slika 5. Prilog o Našičkoj tvornici tanina i paropila d.d.

(Izvor: J. Lakatoš, *Privredni almanah Jugoslavenskog Lloyd, Zagreb, 1929.*, nepaginirano.)

Pilana Drach d. d. u CAPRAGU kod Siska

Pogled na pilanu: izrađena parčja drveta

Slika 6. Pilana poduzeća »Drach« d.d. u Capragu

(Izvor: J. Lakatoš, *Privredni almanah Jugoslavenskog Lloydja*, Zagreb, 1929., nepaginirano.)

Što je vrijedno probija si put!

1919

Kores-putsici liče dobar glas
Kores-Tip-Top karbonskom papiru.

1930

Kores-podružnica otvara se u Zagrebu.
da trgovcima olakša nabavu.

1931

Kores-karbon i indigo papir kao domaći proizvodi, vrpce za pisaće strojeve
Drytypee, svilene matrice za unosiljajne aparate u novoj Kores-tvornici u
Zagrebu.

Ovaj uspen utiske Kores pouzdan je znak

za to, da su Kores-proizvodi dobri!

Slika 7. Reklama »Koresa« d.d. tvornice kemički prepariranih papira i papirne robe
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 369.)

„LIPA MILL“

Tvornica kuverata i konfekcija papira d. d.
ZAGREB - MAKSIMIRSKA 10.

Poštanski pretinac broj 294. Telefon broj 5637

Stovarište: BEOGRAD, Kralja Petra 35 a tel. 23-9-24

Slika 8. Reklama »Lipa Milla« tvornice kuverata i konfekcija papira d.d.
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 306.)

„ZAGORKA“ D. D.

ZA GRADJEVNU INDUSTRIJU U ZAGREBU

Poduzeće u današnjem obliku nastalo je godinu 1919-20. fuzijom i nacionalizacijom već postojećih tvornica. Društvo raspolaže domaćom glazivom od 10.000.000.—, te neposreduje oko 2000 radnika i 50 šćercnika. — U spravi obstruaju istaknute ličeseti saleg prirodanog šćista. Poduzeće stori kao proo i najćeće keramičke poduzeće naše domovine. Tvornice i proizvođi iole posmatu sa veđ kroz više od tri decenija. »Zagorka« onim vlastitih proizvoda kao zastupstvo šćabih i austrijskih tvornica klas keramike i fajenca. Razmatrajućno imade sjedište u Zagrebu, Prilaz Dure Dedića 33, gdje se nalazi i teško oblađilite arhi njenih i stranih proizvoda ove struke.

Tvornica u Šćekociji proizvoda glisene i keramičke robe je opaka i posmatu patent »Zagorka« stori crijeva, kapacitetom od 10 milijuna komada.

Tvornica u Černomeru kraj Zagreba imade kapacitet od 15 milijuna robe.

Tvornica u Katiši proizvoda do 8 milijuna opaka i crijeva.

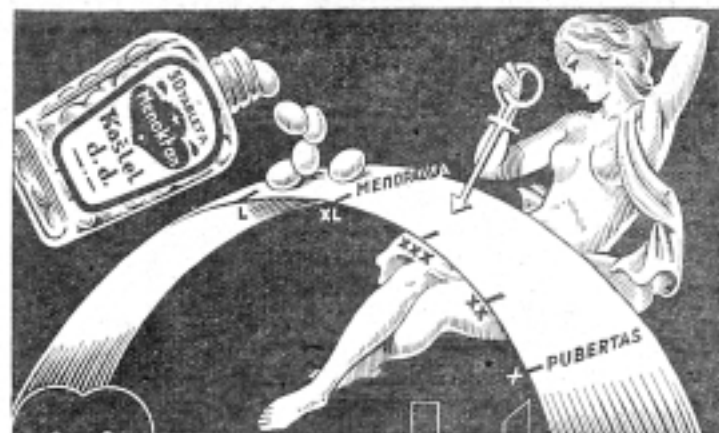
Tvornica u Krapini imade izvođiti do 5 milijuna robe. Zvakaupni kapacitet društvenih tvornica doide cijte od oko 48 milijuna komada razne robe.

Slika 9. Reklama »Zagorka« d.d.

(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 309.)

Slika 10. Reklama poduzeća Vjenceslav Pech, Prva Jugoslavenska kemička tvornica
 crnila i drugih kemičkih proizvoda
 (Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 334.)

Menoktan

Kaštel

tablete

SIGURNO SREDSTVO PROTIV KLIMAKTERIČNIH SMETNJA

Jedna tableta sadrži supstance iz 0,2 g sušene ovarije,
0,15 g alibromana,
0,15 g theobrom. calc. salicyl.
0,01 g papaverini hydrochlorici i
40 inter. jedinica ženskog seksualnog hormona

Originalne kutije s 30 i 50 tableta

Dnevno triput iza jela 2 tablete

PROTIV NEURASTENIČNIH I NEUROTICNIH SMETNJA
KOD ŽENA IMA SIGURNE USPJEHE

VALOVOSAN „KAŠTEL“

Jedna tableta sadrži supstance iz 0,4 g sušene ovarije,
40 int. jedinica ženskog seksualnog hormona
0,15 g alibromana

Originalne kutije s 40 tableta

Dnevno 3 put po 1 do 2 tablete

Slika 11. Reklama za Menoktan tablete tvornice »Kaštel«
(Izvor: *Medicus: revija za praktičnu medicinu i terapiju*, ožujak 1935., str. 218.)

Slika 12. Reklama Hrvatske industrije katrana d.d.
(Izvor: *Jugoslavenski Lloyd*, 14. listopada 1937., br. 236, str. 6.)

KEMIKA D. D. - ZAGREB

SAMOBORSKA CESTA 20 - TELEFON BR. 33-91

Domaća tvornica za izradbu kemijskih preparata i farmaceutskih specijaliteta.

Izrađuje prokušane i poznate preparate, koji se u svakom pogledu mogu mjeriti s najboljim produktima inozemstva, ali su znatno jeftiniji od njih.

Naročito se ističu

Organoterapeutski preparati

Hyperol: pripravak vodikova prekisa u krutoj formi.

Kalmopyrin: najsavršeniji preparat salicila.

Oleosan: emulzija ribljeg ulja.

Slika 13. Reklama Kemike d.d.

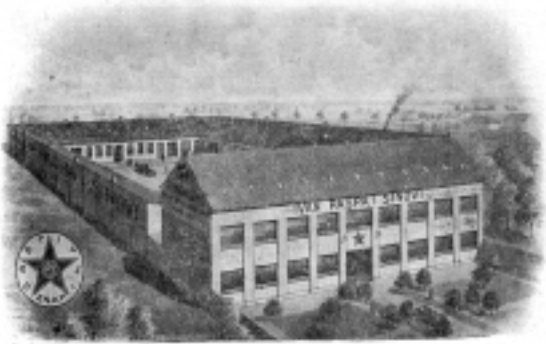
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 306.)

Slika 14. Reklama »Sljeme«, prve jugoslavenske tvornice kovčega i kožnate robe
(Izvor: *Motor*, 2. svibnja 1925., br. 1, str. 11.)

Slika 15. Reklama Tvornice koža, Alkalay i Meyer
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 315.)

Baterije
džepne i anodne
Croatia
Svjetiljke
džepne električne
Lusteri
i rasvjetna tjelesa

Zagreb, Koturaška cesta 69.

Slika 16. Reklama poduzeća Ivan Paspas i sinovi
(Izvor: J. Lakatoš, *Jugoslavenska privreda*, Zagreb, 1933., str. 336.)

II

ТЕХНИЧЕСКИЙ ЛИСТ

1938

TVORNICA I SKLADIŠTE

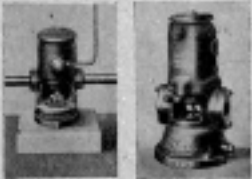
JUGOSLAVENSKOG

SIEMENS d.d.

ZAGREB, KUSTOŠUA DONJA 79

TROFAZNE SISALJKE

JEDNOFAZNE SISALJKE

SIEMENSOVE

AUTOMATSKE SISALJKE

IZ DOMAĆE TVORNICE

ZAGREB, Bagošićeva 15 — BEOGRAD, Aleksandrova 3 — LJUBLJANA, Tyrševa 1a — SARAJEVO, Kustosićeva 10

Slika 17. Reklama za automatske sisaljke Jugoslavenskog Siemens d.d.
(Izvor: *Tehnički list*, 30. studenog 1937., str. II.)

Slika 18. Reklama poduzeća »Kontakt«, Hugo Graber
(Izvor: *Jugoslavenski Lloyd*, 24. prosinca 1937., br. 294, str. 4.)